

Armastatud kirjanik Mats Traat teab, mis tunne on olla põllumees, filmilooja või tehnik-mehaanik. Viimase kutse sai ta 60 aastat tagasi Vaeküla põllumajanduse mehhaniseerimise tehnikumist.

Kui Vaeküla-ajale tagasi mõtlete, mis meenub?

Viimasel ajal olen sageli mõelnud Vaeküla viinavabrikule, kuhu meid paigutati elama 1954. aasta oktoobris, kui tulime põl-

lutöölt Kiviõli rajooni Oktoobri kolhoosist.

Viinavabriku ühte pikka võlvlaega tuppa mahtus pool Iid kursust – 14 poissi; mõisa päevil, kui vabrik töötas täie auruga, oli see ruum olnud masina- või teab mis saal.

Pahemat kätt ukse kõrval oli plekkahi, seda kütsime põlevkiviga. Ahi ajas alailma suitsu sisse, sooja andis vähe. Ristisime ahju Golemiks tolleaegse tšehhi filmi järgi, kus too mütolooiline kuju esines. Üks põhjus, miks ahi nii vähe suurt tuba soojendas, oli vilets tömme. Ahjust viis läbi toa pikk suitsutoru vanasse vabrikukorstnasse. Viimaks tuli kellelgi meist hea nõu, lõikasime toru poole lühemaks, tööme tali ja vedasime Golemi korstnale lähemale. Tõmme paranes, toas

läks märksa soojemaks. Mäletan, kuidas hommikuti käisime tiigi peal, lõime saapakontsaga jää katki ja pesime nägu. Omaaegne Vaeküla mõis oli antud tehnikumile õppemajandiks. Seal oli alles vana saun. Seda käisime järgemööda kütmas. Meelde on jäänud humoristlik lendlause: “Kütku keegi sauna!”

Sama aasta hilissügisel võttis sõjalise (ja vist ka kehalise kasvatuse) õpetaja Sergei Blankin asja käsile ja asus poistega viinavabrikusse veevärki sisse panema.

Et kõveraid torusid polnud kuskilt võtta, tuli hakata sirgeid torusid praktika korras sepikojas kõveraks painutama. Torud täideti liivaga, aeti ääsil punaseks ja hakati painutama. Palju oli praaki, torud ei tahtnud meie sõna kuulata, läksid õmbluse kohast lõhki. Raiusime vabriku kapi-taalsesse kiviseina augud, kust veetorud läbi viidi.

Nõnda sai vesi viinavabrikusse sisse toodud ja üks mure jälle murtud.

Milline oli küla sel ajal? Kas olete ka hilisemal ajal seal käinud?

Minule jättis Vaeküla kaunisti räämas ja hoolitsemata mulje. Vana mõisahäärber oli samasugune rohelist väsinud värvi nagu praegugi. Tiik oli puhastamata, seal ei soovitatud supelda. Puumajas häärberi juures vaevastid õpilasi lutikad, kellest ei saadud kuidagi võitu.

Poodi polnud, poes käidi üle soo, raudteejaama juures oli ETKVL-i kauplus. Tõsi küll, hiljem avati häärberi keldrikor-rusel ühes toas kiosk, kust sai osta peen-leiba, jöhvikajooki ja muud toidupoolist. Reino Häkkinen, kursusekaaslane, kutsus seda soomepäraselt kiukaks.

Häärberi keldrikorruksel oli söökla. Seda juhatas agar Elli Matiesen. Kes tahtis järgmisel päeval lõunastama tulla, pidi eelmisel päeval end tema juures kirja panema. Õpilased käisid söökla toimkonnas, korrapidaja läks hommikul enne kella viit toimkonna poisse üles ajama, taskulamp pihus. 1955. aastal hakkas sööklat pidama Rakvere tarbijate kooperatiiv. Õpilas-

tel polnud enam tarvis toimkonnas käia, aga road olid läinud märksa kallimaks. Kes elas ainult stipendiumist, ei jõudnud iga päev sööklas süüa. Vaekülas sai stipendiumi kolmedega, see polnud suur ning sellestki võeti maha lastetus- ja riigilaenu obligatsiooni osamaks, aga riigilaenu oli kohustatud tellima kõik see mees.

Samal kevadel hakati propageerima maisi kasvatamist. Sügisel selgus, et kõige kõrgem ja lopsakam mais kogu Eestis oli kasvanud Kureküla sovhoosis – olin seal pärit ja, muide, seda kuulsat maisi suvel vaheltharinud – ning Vaeküla õppe-majandis, kus agronoomiks oli meie kur-susejuhataja, eestiaegse haridusega Theodor Tuuts.

Talvel oli ta õpetanud meile põlluma-jandusloomade söötmist; miks oli niisugune aine mehaanikute õppekavva võetud, ei osanud keegi öelda.

Rohkesti kasutati liiklemiseks rongi ja Tallinna–Leningradi kiirbussi, mis peatus Vaekülas (siis polnud veel teed õgvendatud ja Narva maantee käis läbi Vaeküla). Viru-Nigulas käimisega oli nii: peale pidu, mis lõppes umbes kella kahe paiku öösel, kõmbiti suurtee äärde ja jäädi ootama hommikust Leningradi–Tallinna bussi, mis jõudis Padaorgu kell pool kuus. Mis teha kolm tundi? Aeti juttu, tehti nalja, aga külm hakkas. Siis võeti maantee äärest lumeredeleid, tehti lõke üles, kuivad redelid põlesid rõõmsal praginal. Ja seda mitte ühel, vaid mitmel korral peale pidu. Muidugi tuli pahandust, et redelid on põletatud. Kas teemeister käis ka tehnikumi direktori juures kaebamas, ei tea, igatahes mingeid meetmeid ei järgnenud.

Samal mälestusväärsele 1956. aasta kevadtalvel tekkis III d kursusel mõte minna ekskursioonile Leningradi. Kust võtta reisiraha? Otsustati selgeks õppida peokava, anda pidusid, teenida sel kombel vajalik summa. Öeldud, tehtud.

Repertuaarilehest leidsime ühe kahevaatuselise näitemängu, autoriks lätlane, kelle nime enam ei mäleta. Näidend oli ateistliku suunitlusega ja naeruvääristas usklike, nii nagu nõukogude ajal kombed. Aga see oli rahvalik tükk, väheste tegelastega ega käinud meil üle jõu, naljakaid karaktereid oli ka. Suurima heameelega asus meile näitejuhiks Heino Sepp, põllutööriistade õpetaja, kes ise oli ka Vaeküla tehnikumi lõpetanud. Tema moodustas trupi ja pani minu palvevenna osa täitma. Keelte õpetaja Zernant moo-

dustas topeltmeeskvaritati, meie III d-s oli kangeid laulumehi: Koit Karindi (helilooja Alfred Karindi vennapoe), Toomas Nelk, Aleksander Dmitritšenko (hiljem Müür). Õpiti ka estraadinalju, sketše.

Asjast sai asja. Korraldasime oma eeskavaga peo Vaeküla häärberis. Ja hiljem esinesime kaks korda Kohtla-Järvel. Mõlemal korral oli saal rahvast pilgeni täis. Ja kui meie kursuse juhataja Rudolf Tüür, Venemaa eestlane, muidu lahke ja sõbralik mees, manas ette karmi näo ning deklameeris vene keeles Majakovskit: “Ma hundina näriksin bürokratismi ...”, kõlas võimas aplaus. Aeg oli selline, et iga sõna püüti, ja kui kõlas midagi vähegi arvustavat umbse õhk-konna või valitseva ainupartei kohta, võeti see vastu tänuliku vaimustusega. Tehnikumil oli estraadiorkes-ter, kas see oli meiega kaasas ja mängis tantsuks, ei mäleta. Meeles on küll, et Käva klubi põrand oli ehitatud kaldu ja tantsimise oli segiläbi eesti ja vene noori, mida ma näiteks polnud kunagi näinud Tartus.

Need peod olid puhtalt meie III d ettevõtmine. Palusime tehnikumilt transporti. Ei antud. Siis sai-

Vaekülaga köidatud TRAAT

Mats Traat kõneleb kooliajast Vaekülas imelise detailirohkuse ja meeliköitva soojusega. Kuid otsekohene sõnameister ei pelga ka lajatada, kui selleks on põhjust.

Sama aasta sügisel paigutati meie kursuse ühiselamuse Konnale, kahe kilomeetri kaugusele Vaekülast, neli poissi pandi ühte taluperre. Konnal oli meie kursusel ülakorrusel üks väiksem tuba, õnneks sain sinna, seal oli raudahi nurgas; ning teine – päris lage ja meeleheitele viivalt külm katusealune. Osa poisse oli alumisel korrusel, seal peeti kaardipõrgut, kus juhtus ka nii, et terve ööpäev või koguni kaks ei tõustud atskoolouast.

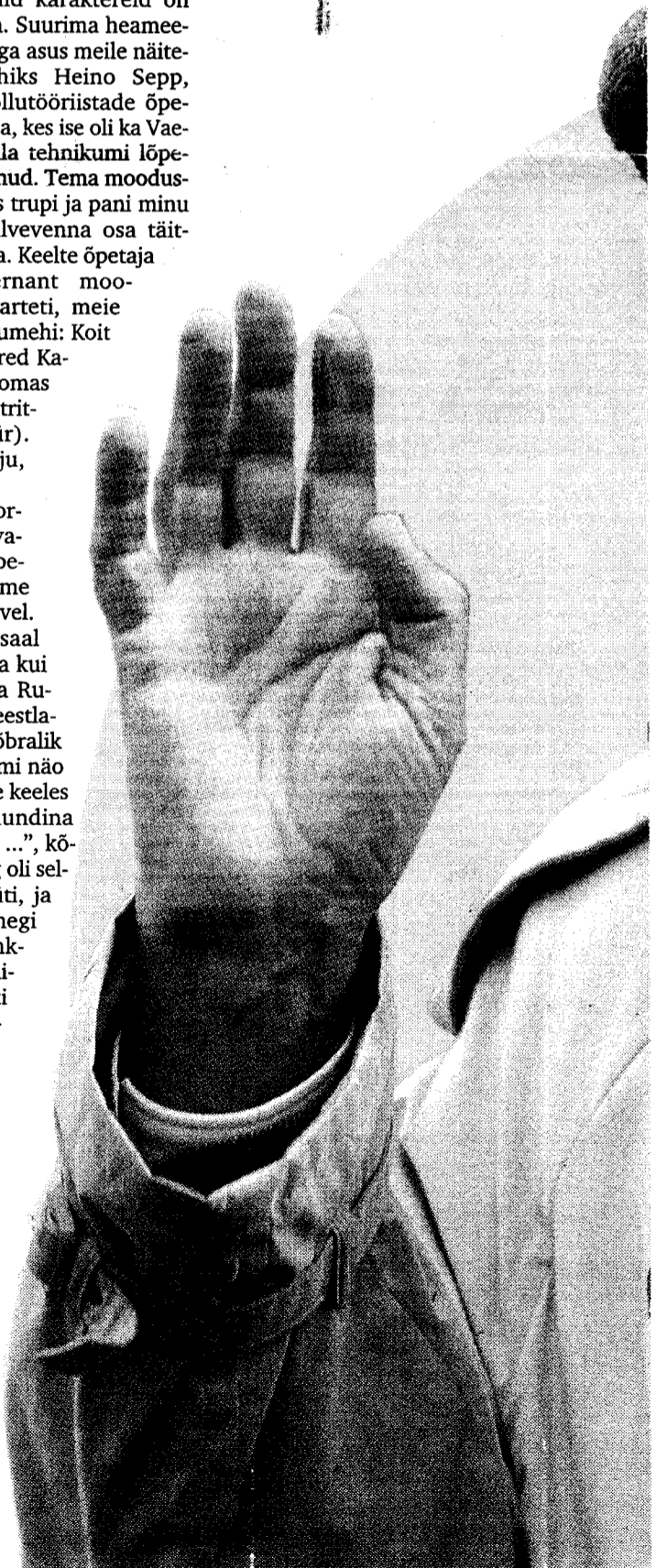
Kord korraldas katusealuse rahvas streigi, et tõmmata tehnikumi juhtkonna tähelepanu oma lootusetule külmetamisele, ega läinud tundi. Streik kestis kaks või kolm päeva. Vaekülast tuli kohale Rudolf Tüür, kursusejuhataja, uuris, kes on streigi juht. Sellist polnudki, tegemist oli stiihilise mässuga. Ega Tüürilgi olnud kuskilt soojemaid ruume võtta, nõnda see protest soikus, poisid oli natuke auru välja lasknud ja läksid jälle õppetööle.

1956. aasta külmal tuisusel veebruaripäeval koliti meid tagasi Vaekülle. Seal oli valminud uus ühiselamu, tuppa mahtusime neljakesi.

Vaeküla oli poiste kool. Oli küll vastu võetud neli-viis tütarlast, kuid need läksid mehele või kukkusid raskete tehniliste õppeainete tõttu välja, ainult üks vapper neiu lõpetas koos meiega.

Poisid käisid pidudel. Mitte ainult Kaarli rahvamajas, kuhu oli mõni kilomeeter ja kuhu tulid tütarlapsed Rakverest, mõnikord isegi Mõdriku tehnikumist. Tolleaegne noorsugu ei põlanud jalavaeva, liiguti palju ja meelsasti. Kogu meie tehnikumi peale oli mootorratas vaid viielkuuel õpilasel, ja ühel oli auto – onu Moskvits. Käidi ka kaugematel peoõhtutel: Rakveres, Arknal, Kabalas, näiteks uut aastat 1956 võtsime vastu Viru-Nigula rahvamajas, kaasas kursusekaaslasest pilimees, tore ja intelligentne Toomas Nelk. Nii kirkast kuud sinises talvetaevas nagu tookord seal Viru-Nigula kohal, pole ma vist enam näinudki. Sellest uue aasta vastuvõtmisest oli mul kirjutatud isegi luuletus, mis kahjuks on kadunud.

ÕIGUSTAGU
SÜÜDLASED END
KUIDAS TAHES,
ENT VAEKÜLA
KOOLIMAJA
HÄVIDA LASKMINE
RIIGIAMETNIKE POOLT
ON HÄBITU
KURITEGU.

MAISIRAA

me autojuhtidega kokkuleppele, et nad veaks meid Kohtla-Järvele ja tagasi – tasu eest loomulikult. Lõpuks läks nii, et kulud neelasid meie piletitulu – hea veel, et võlgu ei jäädud – ja sellega lõppes meie Leningradi ekskursioon.

Aga see ettevõtmine näitas, mida võidakse omal algatusel teha, kui on kindel eesmärk ja jätkub head tahet.

Kogu minu Vaekülas õppimise aja ehitati uut koolimaja. Tööd venisid nagu nõukogude ajal ikka. Valmis sai see suurejooneline hoone 1957. aasta sügiseks. Meie, Vaeküla PMT 10. lend, ei jõudnudki selle valmimist ära oodata. Mina kaitsesin oma diplomitööd 2. augustil 1957, olin kõrge komisjoni ees viimane kaitsja, sest EPA õppejõud, kellelt oli tellitud retsensioon, viivitas viimase hetkeni. Samal päeval anti tehnik-mehaaniku diplom 93 lõpetajale.

Muidugi olen hiljemgi käinud Vaekülas. Käisime seal koos Erich Eriltiga, ja mitmel korral oma lennu kokkutulekul. Siis, kui koolimaja oli heas korras, ja ka siis, kui ta oli juba sellises haletsusväärse seisukorras nagu praegu.

Hakati remontima ja ümber ehitama, siis äkki lõpetati finantseerimine. See on ju sama, kui lõigata patsient laual lahti ja siis kuulutada: raha on otsas, lülitame elektri välja, kirurg mingi teisele tööle! Õigustagu süüdlased end kuidas tahes, ent Vaeküla koolimaja hävida laskmine riigiametnike poolt on häbitu k u r i t e g u.

Teile kui maa ja küla kestmise pärast muretsejale võib nüüdne küla-de hääbumise aeg küll masendav olla.

See masendab igaüht, kellele isamaa armas.

Mis mõtteid käimasolev haldusreform teis tekitab?

Samasuguseid mõtteid nagu omaaegne Eesti Vabariigi s u n d l i i t m i n e Nõukogude Liiduga.

Ühes intervjuus Rein Veidemannile ütlesite, et riik lakkab funktsioneerimast. Koolide sulgemise ja valdade likvideerimisega ei lahku maalt mitte ainult elujõud, vaid elu ise.

Üsna sageli on mul tunne, et meid valitsevad võõramaalased, kellele eesti rahva olukord on ükstakama. Maahaiglad pandi ammu kinni. Apteegid kinni, koolid kinni, sidejaoskonnad kaotatakse ära – ühegi okupatsiooni ajal polnud nii, et maanimene ei saanud ajalehte ega kirja kätte. Pensioniga sama lugu, pangad panevad või juba ongi pannud kõik oma automaadid kinni. Kauplused lõpetavad tegevuse, bussiliinid suletakse, vallad liidetakse. Politsei tõmbub koomale, päästeamet ka – vabatahtlik tule-tõrje veel jääb. Riik lahkub, tõmbab kohmakate vabanduste saatel uttu, jääb ikka õhemaks. Eestis on kohti, kus võid sõita 10–15 kilomeetrit, kuskil ei ühtki hingelist ega ehitist, ainult lehelind laulab võsas. Rahvas rändab välja. Naiivselt, jaolt teadliku puru silmaajamisena kõlab lohutus, et küll nad tulevad tagasi.

Enamus ei tule, eestlastele kui aktiivsetele töökatele inimestele kasvavad võõrsil paremates elutingimustes üsna ruttu juured alla. See ei ole hädaldamine ega pessimism, vaid reaalne pilt. Eelmine valitsus ei tahtnud rahva katastroofilisest kahane-misest ja väljarändest õieti kuulda, see rikkus härrade ja prouade head äraolemist. Jääb küll mulje, et suurem jagu ronge on juba läinud. Näha saab, kas nüüdne valitsus sõandab tõele näkku vaadata ja üritab midagigi

ette võtta (mis mõistagi pole kerge) või jääb endist viisi asendustegevustega aega viitma.

Enda lapsepõlvküla, Arula küla pärast pole teil tarvis vist muret tunda.

Olen sündinud Meema külas. Arula küla liideti see 1977. aastal. Mis mõttes pole tarvis muret tunda? Lapsest peale nägin, kuidas talud tühjenesid, põllud jäid sööti, hüljatus aina süvenes. Nüüd on see maakohd nii võsastunud ja metsastunud, et omaaegsed ilusad vaated on kadunud, ehkki turismivoldikutes väidetakse vastupidist.

Paar aastat tagasi ilmus teie luulekogu “Alalütlev”. See on pessimistlik teos. Kas alal olla ja alale jääda on nüüdisajal raske?

Tahes-tahtmata oleme rinderahvas. Agressiivselt imperialistlikult idanaabritl võib kõike oodata. Inimesed, olge valvsad!

Olete õppinud ka filmistsenaristik ja lavastajaks, töötanud Tallinnfilmis. Film jäi siiski kirjandusele alla.

Olin tõesti ametis Tallinnfilmis. Seejärel läksin teist korda Moskvasse, sedapuhku õppisin kaks aastat kõrgematel filmistsenaristide ja režissööride kursustel. See oli tolle aja kohta haruldane õppeasutus, oma vabameelsusega tuntud üle liidu ja kaugemalgi. Egas asjata kiusatud taga selliseid õppejõude nagu professorid Kopelev ja Orlova, filosoof Filippov, filmirežissöör Tarkovski, nii et nad olid sunnitud Nõukogudemaalt emigreeruma. Aga niisugust vaimuse- ja loomedopingut nagu pakkus see kool, pole ma kuskilt saanud.

Milliseid raamatuid meelsasti loete?

Hea meelega olen eluaeg lugenud põhjamaade kirjanike töid.

Ees seisavad kohalike omavalitsuste valimised. “Alalütlevast” jäi silma mõte: “Kuula, kuis kohiseb uute lubaduste jõgi! Sellele ehita kas või elektrijaam.” Kas valima lähete?

Lähem.

Milline pooleliolev töö teid kirjutuslaual ootab?

Lõpetan parasjagu vastamist teie küsimustele. Pooleliolevaist töist pole mul kombeks rääkida, ainult valminuist. Eesti Keele Sihtasutusel on kavas välja lasta muuus romaan.

